

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

ΑΡΧΑΙΑ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

- A.** Γιατί η πόλη (το κράτος) δεν είναι παρά ένα πλήθος πολιτών. Επομένως, πρέπει να εξετάσουμε, ποιον πρέπει να ονομάζουμε πολίτη και ποιος είναι ο πολίτης (ποια είναι η ουσία της έννοιας πολίτης). Γιατί για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης διατυπώνονται πολλές φορές διαφορετικές μεταξύ τους γνώμες· δεν υπάρχει δηλαδή ομοφωνία για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης· γιατί κάποιος που είναι πολίτης σε έναν δημοκρατικό πολίτευμα, συχνά δεν είναι πολίτης σε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα.

Ο πολίτης δεν είναι πολίτης μόνο και μόνο γιατί είναι εγκατεστημένος σε έναν συγκεκριμένο τόπο (μήπως και οι μέτοικοι και οι δούλοι δεν μοιράζονται με τους πολίτες έναν κοινό τόπο;), ούτε πάλι είναι πολίτες αυτοί που (από όλα τα πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στα δικαστήρια και ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες (γιατί το δικαίωμα αυτό το έχουν και κάποιοι άλλοι, χάρη σε ειδικές συμφωνίες)... Με το πιο αυστηρό νόημα της λέξης τίποτε άλλο δεν ορίζει τόσο τον πολίτη όσο η συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες και στα αξιώματα (στην εξουσία).

Από όλα αυτά γίνεται λοιπόν φανερό τι είναι ο πολίτης· σε όποιον δηλαδή υπάρχει η δυνατότητα να μετέχει στην πολιτική και δικαστική εξουσία λέμε ότι είναι πια πολίτης της συγκεκριμένης πόλης και η πόλη είναι τότε, για να το πούμε με τον πιο γενικό τρόπο, ένας αριθμός τέτοιων ατόμων, που είναι αρκετός για την εξασφάλιση της αυτάρκειας στη ζωή τους (τόσος ώστε να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια στη ζωή τους).

- B1.** Στη διερεύνηση της πολιτείας το ζήτημα που πρώτο ανακύπτει είναι εκείνο της πόλης και ένας από τους λόγους που καθιστούν επιβεβλημένη την εξέτασή του αφορά στη διχογνωμία σχετικά με την ανάληψη της πολιτικής ευθύνης γύρω από τις ενέργειες της πολιτικής εξουσίας. Το θέμα πράγματι αποτέλεσε σημείο διαφωνιών διχάζοντας τις απόψεις και τους υποστηρικτές τους αφενός σ' εκείνους που ταυτίζουν την πόλη με μια απρόσωπη πολιτική οντότητα ως ενιαίο παράγοντα και αφετέρου σ' εκείνους που προσωποποιούν την πολιτική ευθύνη και την πόλη με τον

εκάστοτε φορέα εξουσίας, άλλοτε έναν <<τύραννον>> και άλλοτε λίγους <<ολιγαρχία>>. Στην πρώτη περίπτωση η ευθύνη επιρρίπτεται αφηρημένα στον κρατικό μηχανισμό της πόλης, ενώ στη δεύτερη στα συγκεκριμένα πρόσωπα που εκπροσωπούν την εξουσία της.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνει η ιστορική μαρτυρία του Θουκυδίδη στο Τρίτο βιβλίο των Ιστοριών του σχετικά με τη διένεξη των Πλαταιέων και των Θηβαίων. Όταν οι τελευταίοι κατηγορήθηκαν για μηδισμό από τους Πλαταιείς, απάντησαν: << δεν ήταν η ξύμπασα πόλις που έπραξε τούτο, αλλά η δυναστεία ολίγων που τότε είχε τα πράγματα (είχε την εξουσία στην πόλη).>>

Παρόμοιες στάσεις-συμπεριφορές συναντά κανείς όταν αλλάζει σε έναν τόπο το καθεστώς: σε τέτοιες περιπτώσεις το νέο καθεστώς δεν αναγνωρίζει τις συμφωνίες που είχε συναψεί το προηγούμενο καθεστώς. Η συνηθισμένη δικαιολογία-εξήγηση που προβάλλεται τότε είναι ότι << τις συμφωνίες δεν τις έκανε η πόλις - εμείς θα λέγαμε: το κράτος- αλλά συγκεκριμένος, κατά τη συγκεκριμένη εκείνη εποχή, φορέας της εξουσίας>>

Όλα τα παραπάνω αποκαλύπτουν μια νοοτροπία σύμφωνα με την οποία οι πολίτες συνολικά και συλλογικά επιρρίπτουν ευθύνες στους κατέχοντες την εξουσίαν, ακόμα και για τις περιπτώσεις εκείνες που και οι ίδιοι ευθύνονται. Είναι μια νοοτροπία που δεν προωθεί λύσεις των προβλημάτων, αλλά οδηγεί σε κοινωνικές αναταραχές.

B.2. Ο Αριστοτέλης έχει ήδη ορίσει στις προηγούμενες ενότητες, με τη γενετική μέθοδο την πόλη κατά γένος αποδεικνύοντας τη φυσική της ύπαρξη (οντότητα).

Στο παράθεμα που εξετάζουμε ο φιλόσοφος διαφοροποιεί την επιστημονική του μέθοδο σε αναλυτική και κατατάσσοντας την πόλη στην κατηγορία των συνθετών πραγμάτων <<έστί τῶν συγκειμένων>> αναλύει τα συστατικά μέρη της ως όλου και τα εξετάζει χωριστά. Εξχωρίζει ανάμεσά τους την <<πολιτεία>> (πολίτευμα) ως ρυθμιστικό παράγοντα της πόλης που κατανέμει την πολιτική δύναμη <<τάξις>> και τον πολίτη ως ουσιώδες μέρος αυτής. Ο τελευταίος στηρίζει το δεύτερο, κατά σειρά ορισμό της πόλης ως <<πλήθος πολιτῶν>>.

Το πρόβλημα και η δικαιολόγησή του

Η ιδιαίτερη σχέση των παραπάνω όρων πολιτεία-πολίτης αναδεικνύεται μέσα από το πρόβλημα των αμφιλογιών που διατυπώνονται για τον <<πολίτη>>, δηλαδή της έλλειψης ομοφωνίας γύρω από το περιεχόμενο της έννοιάς του και δικαιολογείται σύμφωνα με το φιλόσοφο από τη διαφορετικότητα των πολιτευμάτων.

Ειδικότερα, ο ρόλος του πολίτη σύμφωνα με τον Αριστοτέλη προσδιορίζεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε πολίτευμα. Αναφέρει

μάλιστα ενδεικτικά την εννοιολογική και οντολογική διαφοροποίηση του όρου από τη δημοκρατία στην ολιγαρχία προβαίνοντας ήδη σε μια πρώτη έμμεση **πολιτειακή διαίρεση**.

<<ἔστι γὰρ τις ὅς ἐν δημοκρατία πολίτης ὢν ἐν ὀλιγαρχία πολλάκις οὐκ ἔστι πολίτης>>

Ο όρος πολίτης κατά πολίτευμα

Πολίτης λοιπόν θεωρείται κάποιος, όταν υπάρχει δημοκρατικό πολίτευμα και συχνά δεν είναι όταν υπάρχει ολιγαρχικό πολίτευμα. Στη δημοκρατία ο πολίτης είναι το ιδιαίτερα σημαντικό και αναγκαίο πρόσωπο για τον πολιτικό βίο και την άσκηση του πολιτεύματος, στα άλλα όμως πολιτεύματα δεν είναι κατ' ανάγκη. Η δημοκρατία στηρίζεται στη λαϊκή έκφραση και στο λαό, από τον οποίο πηγάζει κάθε εξουσία. Αυτή κατοχυρώνει ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, καλλιεργεί το σεβασμό και την αξιοπρέπεια του πολίτη.

Αντίθετα, πολιτεύματα ολιγαρχικά και τυραννικά αφαιρούν τις εξουσίες από το λαό. Στα ολιγαρχικά πολιτεύματα την ευθύνη της πολιτείας, του κράτους αναλαμβάνουν πλούσιοι και ισχυροί και στα τυραννικά κάποιοι σφετεριστές της εξουσίας. Αυτοί στρέφονται πολλές φορές εναντίον όσων θεωρούν επικίνδυνους για το καθεστώς, εξορίζουν, τιμωρούν καταδικάζουν και εξοντώνουν πολλούς πολίτες.

Ο ορισμός του πολίτη

Σύμφωνα λοιπόν με όσα προαναφέρθηκαν ο Αριστοτελικός ορισμός του πολίτη που ακολουθεί στο παράθεμα με κριτήριο τη συμμετοχή του στη δικαστική και βουλευτική εξουσία δεν μπορεί παρά να προσδιορίζει δημοκρατικό πολίτευμα.

Αξιολόγηση των κριτηρίων του πολίτη

α) Τόσο ο Αριστοτέλης, όσο και ο Πλάτωνας θεωρούν **ουσιώδες στοιχείο για τον ορισμό του πολίτη τη συμμετοχή στη δικαστική εξουσία**. Η κοινωνία της εποχής εκείνης (4^{ος} αιώνας π.Χ.) θέλει τους πολίτες ενεργούς και συμμετέχοντες στα κοινά με τρόπο συγκεκριμένο και ουσιαστικό. Οι πολίτες το γνωρίζουν αυτό πολύ καλά και συμμετέχουν όχι μόνο στα πολιτικά, αλλά και στην απονομή της δικαιοσύνης. Κάθε υπόθεση της πολιτείας και κυρίως η απονομή της δικαιοσύνης σύμφωνα με το δίκαιο και τη λογική, είναι μέριμνα όλων των πολιτών. Γιατί χωρίς δικαιοσύνη διασαλεύεται η ομαλότητα και υπονομεύεται η ευρυθμία και ευταξία.

Χαρακτηριστική πάνω σε αυτό είναι η Πλατωνική ρήση:

<< Πόλη χωρίς τακτικά δικαστήρια δεν είναι πόλη >> Για τον ίδιο επίσης φιλόσοφο η μη συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες

ισοδυναμούσε με μη συμμετοχή στο σύνολο των λειτουργιών της πόλης, άποψη ενδεικτική της ύψιστης σπουδαιότητας της δικαστικής εξουσίας για την ζωή της πολιτικής κοινωνίας.

β) Αναφορικά με το δεύτερο ουσιώδες κριτήριο του πολίτη που είναι η συμμετοχή του στην πολιτική εξουσία, γνωρίζουμε ότι ο πολίτης λάμβανε μέρος στα πολιτικά μέσα από την εκκλησία του Δήμου. Καμιά απόφαση δεν παίρνονταν στην αρχαία δημοκρατική Αθήνα εν αγνοία της εκκλησίας του Δήμου.

Σ' αυτή είχαν δικαίωμα λόγου και ψήφου καθώς και το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Επίσης, οι Αθηναίοι εκλέγονταν στη βουλή των Πεντακοσίων (50 βουλευτές από κάθε φυλή). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο Αθηναίος πολίτης να διαμορφώνει υπεύθυνη στάση και συμπεριφορά απέναντι στους άλλους και απέναντι στην πόλη-κράτος. Ήταν, λοιπόν, ο πολίτης η ψυχή και η δύναμη της πόλης κράτους.

Τα παραπάνω κριτήρια που οριοθετούν την ταυτότητα του πολίτη, κατά τον Αριστοτελικό ορισμό, αποτελούν συνάμα τεκμήρια του πολιτικού ρόλου του στα πλαίσια ενός πολιτεύματος ανθρωποκεντρικού που τον σέβεται ως πρόσωπο και εχέγγυα της ελευθερίας του.

B.3. Ο φιλόσοφος έχοντας εξετάσει με την αναλυτική μέθοδο τα συστατικά στοιχεία της πόλης (πολιτεία-πολίτη), οδηγείται επαγωγικά στη διατύπωση ενός ορισμού που είναι σύνθεση όλων των στοιχείων που την απαρτίζουν.

Πόλη λοιπόν είναι, σύμφωνα με τον ορισμό της, ένα πλήθος τέτοιων πολιτών αρκετό ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός της αυτάρκειας. Η αντωνυμία «τοιούτων» παραπέμπει στα επαρκή κριτήρια της ταυτότητας του πολίτη (συμμετοχή στη δικαστική και βουλευτική εξουσία). Στην πραγματικότητα ο ορισμός αυτός ανακεφαλαιώνει τις βασικές θέσεις/όρους της πολιτικής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη και υποστηρίζεται από τις θεμελιώδεις θεωρίες του, της μεσότητας και της τελεολογίας/νομοτέλειας.

Αναφορικά με την πρώτη που διαφαίνεται στο επίθετο <<ίκανόν>> διαπιστώνουμε την Αριστοτελική άποψη για την αριθμητική ισορροπία του έμψυχου δυναμικού της πόλης προκειμένου να διασφαλιστεί η αυτάρκεια. Για το Σταγειρίτη πολιτικό φιλόσοφο η εξασφάλιση της ευνομίας απαιτεί να είναι ο πληθυσμός της πόλης ούτε πολύ μεγάλος, ούτε πολύ μικρός. Η μεσότητα στην πολιτική κοινωνία διασφαλίζεται επίσης με το πολίτευμα που αποκαλεί με το σχήμα κατεξοχήν <<πολιτεία>> στο μεταφρασμένο κείμενο που δόθηκε και στο οποίο, όπως αναφέρεται, κυβερνά ο λαός αποβλέποντας στο κοινό συμφέρον. Πρόκειται για τους πολίτες της μέσης τάξης και της μέσης οικονομικής κατάστασης οι οποίοι υποτάσσονται ευκολότερα στη λογική, ενώ οι

πλούσιοι τείνουν προς την αυθάδεια και οι φτωχοί προς την πονηριά και την υποουλόγητα.

Ο απώτερος σκοπός της πόλης σύμφωνα με τον ορισμό είναι η αυτάρκεια. Στην Αριστοτελική τελεολογία η αυτάρκεια είναι και <<τέλος>> και <<βέλτιστον>> (= τελικός στόχος και κάτι το έξοχο) και η πόλη διαφέρει από τις άλλες κοινωνικές οντότητες (οικογένεια, χωριό), επειδή έχει αυτάρκεια. Αυτάρκης είναι η πόλη η οποία από μόνη της αποτελεί το τέλειο αγαθό, ακριβώς γιατί τίποτε άλλο δεν χρειάζεται πέρα από αυτή ο πολίτης. Η αυτάρκεια επιτυγχάνεται όταν συνυπάρχουν αρμονικά τρεις παράγοντες: το μέγεθος της πόλης, ο πληθυσμός και ανάλογοι προς τον πληθυσμό πόροι. Για την επίτευξη λοιπόν αυτού του απώτερου σκοπού της αυτάρκειας συντελούν αρκετοί παράγοντες μεταξύ των οποίων και η γεωγραφική θέση της πόλης όταν εξασφαλίζει άφθονα υλικά αγαθά και την βοήθει στην εμπορική της ανάπτυξη.

Επίσης η αυτάρκεια προσφέρει στην πόλη τις απαραίτητες αμυντικές δυνατότητες, καθώς και ένα σύστημα χρηστής διοίκησης και προπαντός απονομής δικαιοσύνης. Σε τελική ανάλυση η αυτάρκης πόλη είναι ανεξάρτητη και δεν χρειάζεται εξωτερική βοήθεια, για να καλύψει τις ηθικές-πνευματικές-κοινωνικές ανάγκες της.

Αξίζει τέλος να επισημάνουμε ότι στον Αριστοτελικό ορισμό της πόλης δεσπόζει ο ανθρώπινος παράγοντας στην πολιτική του η υπόσταση με τη συμμετοχή στη δικαιοσύνη και στις δημόσιες λειτουργίες. Το να πει κάποιος ότι οι άνθρωποι και όχι τα πλοία και τα σπίτια αποτελούν την πόλη ήταν από καιρό μια κοινοτυπία, αλλά η Αριστοτελική θέση είναι καθαρά απόσταγμα πολιτικής θεωρίας.

B.4. <<Φιλοσοφικός λόγος>> (σχολ. βιβλίο), σ.145 <<Ο Αριστοτέλης στη Μακεδονία: δάσκαλος του Αλέξανδρου..... Επιστροφή του Αριστοτέλη στην Αθήνα .... στεγασμένη στοά του Λυκείου.>> σ.147

B.5.
α. συγκειμένων < συν+κειμένων<κείμαι
 συνεστώτων < συν+εστώτων < ίσταμαι
 ἀμφισβητεῖται < ἀμφι + βαίνω
 ὁμολογοῦσι < ὁμοῦ + λέγω
 δημοκρατία < δῆμος + κρατέω - ῶ
 ὀλιγαρχία < ὀλίγος + ἄρχω

Παράγωγες

συγκειμένων -> κείμενο
 συνεστώτων -> ιστίο
 ἀμφισβητεῖται -> βήμα
 ὁμολογοῦσι -> λόγος

δημοκρατία -> κράτος
 ὀλιγαρχία -> ἄρχοντας

- β. λεξικό -> λέγομεν
 ευθύβολος -> συμβόλων
 εκκλησία -> καλεῖν
 διακρατικός -> δημοκρατία

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A. Για τα προσωπικά τους λοιπόν συμφέροντα θα βρείτε ότι ο καθένας έχει παρασυρθεί να πράξει πολλά από τα οποία τίποτα δεν ήθελε να κάνει. Από αυτό όμως, επειδή είναι τέτοιο, πρέπει να προφυλαχθούμε. Πρέπει λοιπόν εμείς να εκτελέσουμε τις διαταγές, επειδή φοβόμαστε αυτά; Και συ αυτά προτείνεις; Πολύ απέχω βέβαια (από αυτό). Όμως, πώς δεν θα κάνουμε τίποτα ανάξιο του εαυτού μας, ούτε θα γίνει πόλεμος, αλλά πώς θα φανούμε σε όλους ότι είμαστε συνετοί και λέμε τα δίκαια αυτό, νομίζω ότι πρέπει να κάνουμε. Απέγαντι σε αυτούς δε που νομίζουν με θράσος (σχετικά με αυτούς που διατείνονται) ότι πρέπει να υπομένουμε καθετί και δε λαμβάνουν προ οφθαλμών τον πόλεμο, εκείνα θέλω να σκεφτούν. Εμείς αφήνουμε τους Θηβαίους να κατέχουν τον Ωρωπό και, αν κάποιος μας ρωτήσει, αφού προτρέψει να πούμε την αλήθεια, γιατί; Για να μην πολεμήσουμε, μπροσούμε να ισχυριστούμε.

B.1. ἑαυτοῦ- αὐτοῦ, νῶ, θρασύτερον, τινά/ ἄττα, τὰ ληθέστατα.

B.2. εὐρέ, προῆξο, βουλευθῆναι, ἐπέπραχθε, ᾤθημεν, ὑπομενεῖν, προεῖδον, εἶας, ἔρη, ἔφασαν.

Γ.1. Ἡπόρει δὲ ὁ Δημοσθένης εἰ τὰ κελευόμενα αὐτοῦς ἄρα δέοι ποιεῖν ταῦτα φοβουμένους καὶ (ἠπόρει) εἰ, καὶ οὕτως ταῦτα κελεύοι.

Δημιουργήθηκαν πλάγιες ερωτήσεις ολικής άγνοιας εκφερόμενες με ευκτική πλαγίου λόγου λόγω εξάρτησης από τον ιστορικό χρόνο <<ἠπόρει>>

Γ.2. **προηγμένον:** κατηγορηματική μετοχή πλαγίου λόγου που αναφέρεται στο αντικείμενο του ρήματος: εὐρήσετε (ἕκαστον).

Αναλύεται σε δευτερεύουσα ειδική πρόταση εισαγόμενη με τον ειδικό σύνδεσμο ὅτι και εκφερόμενη με οριστική στο χρόνο της μετοχής παρακείμενο, επειδή εξαρτάται από αρκτικό χρόνο: <<εὐρήσετε ὅτι ἕκαστος πολλά προῆκται τῶν ἰδίων ἔνεκα>>

Γ.3.

- τῶν ἰδίων ἔνεκα:** εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός του τελικού αιτίου. Συνάπτεται στη μετοχή προηγμένων και προσδιορίζει άμεσα τη μετοχή και έμμεσα το ρήμα εύρησете.
- ἡμῶν αὐτῶν:** γενική ως ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός της αξίας στο επίθετο ἀνάξιον.
- παῖσιν:** δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο δόξομεν (προσωπικό δοξαστικό ρήμα).
- τὰ δίκαια:** σύστοιχο αντικείμενο στο απαρέμφατο λέγειν μετά την παράλειψη του ομόρριζου αντικειμένου <<λόγους>> του οποίου και παίρνει τη συντακτική θέση.
- ὑπομένειν:** τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στο απρόσωπο απαρέμφατο δεῖν, υποκείμενο του απαρεμφάτου (ὑπομένειν) το εννοούμενο <<ἡμᾶς>> (αναγκαστική ετεροπροσωπία).